

Treball Final de Grau

**El dibuix infantil com a eina de diagnòstic i
coneixement de l'alumnat**

Lara Mata Segura

Universitat de Barcelona

Facultat d'Educació

Grau de Mestre d'Educació Infantil

Tutora: Dra. Núria Lorenzo Ramírez

Curs acadèmic: 2022-2023

Modalitat: Recerca A

Temàtica: Infants de 0 a 6 anys

Resum i paraules clau

Resum: En aquest treball es fa un estudi sobre la potencialitat del dibuix infantil com a eina de diagnòstic i coneixement de l'alumnat, centrat en l'etapa de la infantesa, quan aquesta eina esdevé un valuós recurs per expressar el seu món interior. Per a aquest propòsit, es realitza un estudi qualitatiu que utilitza com a instruments de recollida de dades entrevistes semiestructurades i enquestes. Alhora, es du a terme una observació de dibuixos sobre la temàtica de la família realitzats per alumnes d'una escola pública de Barcelona, per tal de verificar si a través del dibuix es pot extreure informació significativa sobre l'infant i el seu entorn. Els resultats obtinguts confirmen la utilitat del dibuix com a eina de diagnòstic a partir dels tests projectius gràfics, per part de les professionals especialitzades, i com a recurs a les escoles per conèixer la personalitat dels infants i les seves relacions amb el món que els envolta. Finalment, a partir de totes les reflexions aportades, es posa sobre la taula la necessitat d'aprofundir en la formació oferta als docents en aquesta matèria, per tal de poder posar en valor tota la potencialitat que ofereix aquest recurs a les aules.

Paraules clau: dibuix infantil, eina d'expressió, diagnòstic, tests projectius gràfics, interpretació del dibuix.

Abstract: In this work a study is carried out on the potential of child drawing as a diagnostic tool and knowledge of students, focusing on the childhood stage, when this tool becomes a valuable resource for expressing their inner world. For this purpose, a qualitative study is conducted that uses as data collection instruments semi-structured interviews and surveys. At the same time, an observation is made of drawings on the subject of the family by students of a public school in Barcelona, in order to verify whether significant information about the child and its environment can be extracted through the drawing. The results obtained confirm the usefulness of drawing as a diagnostic tool based on projective graphics tests, by specialized professionals, and as a resource in schools to learn the personality of children and their relations with the surrounding world. Finally, based on all the reflections provided, the need to deepen the training offered to teachers in this field is laid before us, in order to be able to evaluate the full potential offered by this resource in the classrooms.

Keywords: children's drawing, expression tool, diagnosis, projective graphics tests, drawing interpretation.

ÍNDIX

1. Introducció.....	3
2. Objectius.....	4
3. Marc teòric	4
3.1. La importància del dibuix infantil	4
3.2. L'evolució del dibuix durant la infància	5
3.3. Enfocaments sobre el dibuix infantil	7
3.4. El dibuix com a eina diagnòstica.....	9
3.4.1. Tècniques de diagnòstic: els tests projectius gràfics	9
3.4.2. El test de la família: aspectes a considerar en la seva interpretació	11
4. Metodologia i tècniques per a la recollida d'informació i anàlisi de les dades	13
5. Presentació dels resultats, interpretació i discussió	16
5.1. Resultats obtinguts	16
5.2. Interpretació i discussió dels resultats	22
6. Conclusions generals	26
6.1. Conclusions	26
6.2. Objectius assolits i limitacions.....	26
6.3. Noves línies de recerca	27
6.4. Reflexió personal sobre l'experiència en realitzar el TFG	28
7. Referències bibliogràfiques	29

ÍNDIX DE TAULES

Taula 1. Recollida de dades a l'entrevista	13
Taula 2. Dimensions i categories de les entrevistes	14
Taula 3. Recollida de dades als qüestionaris	14
Taula 4. Preguntes dels qüestionaris organitzades per temàtiques.....	14
Taula 5. Característiques dels participants dels dibuixos.....	15
Taula 6. Observació dibuix 1.....	20
Taula 7. Observació dibuix 2.....	20
Taula 8. Observació dibuix 3.....	21
Taula 9. Observació dibuix 4.....	21

ÍNDIX DE FIGURES

Figura 1. Gargots no controlats	6
Figura 2. Gargots controlats	6
Figura 3. Gargots amb nom	6
Figura 4. Etapa preesquemàtica	6
Figura 5. Gràfic de barres: fas servir el dibuix a l'aula?.....	18
Figura 6. Gràfic de barres: quina importància dones al dibuix com a recurs educatiu?	18
Figura 7. Gràfic circular: has interpretat alguna vegada els dibuixos del teu alumnat?.....	18
Figura 8. Gràfic circular: has utilitzat algun test a l'aula?.....	19
Figura 9. Gràfic circular: creus que fer un diagnòstic a partir d'aquests tests és realista?.....	19
Figura 10. Gràfic circular: tens prou formació per poder analitzar els dibuixos?.....	19

ÍNDIX D'ANNEXOS

Annex 1: Entrevistes realitzades a psicòlogues i psicopedagoga	1
Annex 2: Dibuixos sobre la temàtica de la família	9
Annex 3: Observació de personatges i informació de la situació familiar	11

1. Introducció

L'elecció d'aquest treball sobre el dibuix infantil, concretament sobre la seva potencialitat com a eina de diagnòstic i coneixement de l'alumnat, sorgeix del propi interès sobre aquest àmbit. Des de petita sempre m'ha agradat dibuixar, trobava que era un recurs que m'ajudava a expressar les meves emocions i alhora era un passatemps que m'entretenia i em relaxava. Després, en entrar al Grau d'Educació Infantil, el tema del dibuix sorgia de tant en tant a les diferents assignatures, fet que em va començar a interessar. A més, durant les pràctiques va ser un tema que va estar molt present, cada dia els infants dibuixaven a l'aula i a mi m'agradava molt observar-los. Per aquest motiu, vaig decidir fer el treball sobre aquesta temàtica, lligant el meu interès personal, amb la menció d'expressions artístiques i les pràctiques realitzades durant aquest curs.

El que més em motiva del món del dibuix és la possibilitat de poder interpretar-los per tal d'obtenir informació i conèixer característiques sobre l'alumnat i el seu entorn. Per aquest motiu, la pregunta plantejada per aquest treball és: realment és possible fer un diagnòstic i conèixer l'infant a partir del seu dibuix? La meva primera resposta a aquesta pregunta és afirmativa, per experiència pròpia i per l'observació d'altres infants, però considero que és necessari contrastar aquesta percepció amb bases teòriques fonamentades i l'experiència de persones que utilitzen l'eina del dibuix amb aquesta finalitat. També penso que com a futura docent, els resultats d'aquest treball poden ser molt útils a l'hora d'observar i interpretar els dibuixos de l'alumnat per conèixer allò que els infants volen expressar a través d'aquests.

El treball s'estructura de la següent manera: la primera part se centra a exposar els objectius generals i específics plantejats en aquest treball; la segona inclou el marc teòric, on s'exposa la informació extreta a partir de la recerca bibliogràfica; seguidament hi ha la metodologia, on es detallen els instruments utilitzats per dur a terme la recollida de dades i el tipus d'anàlisi que s'ha seguit; a continuació, la presentació dels resultats obtinguts i la seva interpretació; tot seguit s'expliquen les conclusions generals, on també s'exposen els objectius assolits i les limitacions, les noves línies de recerca i la reflexió personal de l'experiència durant l'elaboració del treball; finalment, es troba la bibliografia consultada i els annexos.

2. Objectius

Objectiu general:

- Estudiar la potencialitat del dibuix infantil com a eina de diagnòstic i coneixement de l'alumnat.

De l'objectiu general se'n deriven uns objectius específics, que són:

1. Comprendre la importància i les característiques del dibuix en la infància.
2. Valorar la utilitat del dibuix com a eina diagnòstica i les tècniques emprades per aquesta finalitat.
3. Investigar la interpretació del dibuix infantil als centres educatius i la formació del professorat en aquesta matèria.
4. Verificar si a través del dibuix es pot extreure informació significativa sobre l'infant i el seu entorn.

3. Marc teòric

3.1. La importància del dibuix infantil

El dibuix està present entre nosaltres des de fa milers d'anys, molt abans de l'aparició de l'escriptura. És considerat un **llenguatge gràfic universal** utilitzat per la humanitat per representar objectes, transmetre idees, i la seva cultura en general. D'aquesta manera, gràcies a les representacions gràfiques ja trobades a la prehistòria, han permès conèixer com vivien els nostres avantpassats. La simplicitat del dibuix, juntament amb l'espontaneïtat que el caracteritza, és el que permet que es converteixi en una poderosa **eina de comunicació**.

Actualment, el dibuix definit com un conjunt de traços, és un dels **principals mitjans de comunicació pels infants**, sobretot pels que encara no dominen la parla ni l'escriptura. Mitjançant aquestes representacions gràfiques, els més petits poden **plasmear tant el món que els envolta com el seu interior**. Al començament, no dibuixen el que veuen, sinó el que saben, per tant, els dibuixos són **l'expressió del seu desenvolupament** i la seva **forma d'entendre el món** (Torres, 2016). Segons Di Caudo (2011), els dibuixos expressen i revelen molts aspectes de la seva personalitat: inquietuds, gustos, pors, experiències viscudes, etc. Alhora desenvolupa la creativitat, habilitats i algunes destreses com l'observació, l'expressió, la imaginació, la capacitat exploratòria i el llenguatge plàstic, juntament amb qualitats motores

bàsiques com l'equilibri, la coordinació i la lateralitat. Per tot això, també es considera un medi excel·lent que **permet el creixement integral de l'infant i el seu coneixement**.

Vázquez (2011), també especifica que el dibuix permet treballar el llenguatge verbal, ja que a mesura que l'infant avança en el seu desenvolupament gràfic, va complementant els seus dibuixos amb explicacions verbals i, al contrari, les explicacions verbals es completen amb els dibuixos. A més, també afirma que, d'acord amb Vygotsky (1979), el dibuix és un llenguatge gràfic que sorgeix a partir del llenguatge verbal i que finalment arriba una etapa en què els infants l'utilitzen com una forma d'escriptura per acabar representant la paraula escrita.

Els infants també dibuixen amb la intenció de **divertir-se i entretenir-se**. Tal com indica Di Caudo, el dibuix "és un joc com qualsevol altre a més de ser un medi d'exploració, descobriment i expressió. L'infant gaudeix de l'àmplia experiència que li ofereix, sense por al fracàs, confiant plenament en la seva imaginació, fet que el diferencia del món adult"(Di Caudo, 2011, p. 46). Bruner (2002) també explica que en l'etapa infantil, el dibuix, igual que el joc, serveix per **desenvolupar el pensament simbòlic**, que és fonamental en aquestes edats. Ambdós són **mètodes naturals d'expressió i aprenentatge**. A través de jugar i dibuixar, dels seus processos, els infants aprenen a viure i a descobrir l'entorn (Torres, 2016).

3.2. L'evolució del dibuix durant la infància

En el desenvolupament de la creativitat plàstica infantil s'ha de tenir present la conjugació de factors de **maduració psicològica** amb els de la **maduració psicomotriu**, ja que l'expressió plàstica és una activitat també corporal, en la que habilitats i destreses manuals juguen un paper rellevant (Sáinz, 2011). Durant els primers anys, els infants canvien constantment la seva forma de **relacionar-se amb l'entorn**, i això té un efecte directe en la forma de dibuixar, com un reflex del seu **desenvolupament maduratiu** (Torres, 2016).

Segons Sáinz (2011), Lowenfeld (1947) és l'autor que va enfocar l'estudi de l'art infantil amb major claredat des d'una **perspectiva evolutiva**. Va exposar els trets més característics que segons ell definien cada un dels estadis pels quals tots els infants havien de travessar per arribar a la maduració creativa. Juntament amb Brittain (1972), que posteriorment va fer aportacions, van fer la següent **classificació dels diferents períodes evolutius**:

L'**etapa del gargot** compren des de l'any i mig fins a aproximadament els quatre. La seva característica comuna és el seu caràcter no representatiu, l'infant no intenta reflectir la realitat i els seus traços són simples expressions grafomotrius. Aquesta etapa es divideix en tres subetapes:

Els **gargots no controlats** sorgeixen cap a l'any i mig quan apareixen els primers traços executats per l'infant. És el començament de l'activitat grafomotriu que condueix i estableix les bases del que serà, més endavant, el dibuix i l'escriptura infantil.

Figura 1. Gargots no controlats. Sáinz (2011, p.102)

Figura 2. Gargots controlats. Sáinz (2011, p.104)

Els **gargots controlats** apareixen cap als dos anys i mig, quan gràcies al control de la seva motricitat, l'infant pot representar formes cada cop més complexes. En aquesta etapa l'infant comença a mirar atentament la seva obra mantenint una concentració constant.

Per últim, els **gargots amb nom** apareixen al voltant del tercer any de vida quan els infants tenen una nova actitud davant els traçats que realitzen i comencen a donar nom als seus gargots. Aquest és el començament de la unió entre l'expressió gràfica i la verbal. És l'origen de l'activitat plàstica entesa com a forma de comunicació.

Figura 3. Gargots amb nom. Sáinz (2011, p.110)

Figura 4. Etapa preesquemàtica. Sáinz (2011, p.140)

A l'**etapa preesquemàtica**, al voltant dels quatre anys fins als set, es produeix un canvi substancial en els dibuixos. Els traços deixen de ser gargots i passen a ser formes gràfiques que representen figures i objectes del món real o de la ficció. Per tant, adquireixen el valor de signes visuals. L'infant comença a crear formes de manera conscient, traslladant les seves imatges mentals a imatges grafovisuals.

A partir de les anteriors etapes, els dibuixos evolucionen cap a formes més complexes que s'integren en etapes successives, com **l'esquemàtica**, cap als set anys, on l'infant realitza representacions mitjançant esquemes; **l'etapa del començament del realisme**, al voltant dels nou anys, on l'expressió gràfica esdevé més flexible, realista i naturalista; **l'etapa pseudonaturalista**, cap als dotze anys, on els dibuixos són cada cop més realistes; i finalment, **l'etapa de la decisió**, dels catorze fins als disset anys, on l'art deixa de ser espontani i es converteix en el producte d'un esforç constant.

3.3. Enfocaments sobre el dibuix infantil

El dibuix infantil va començar a estudiar-se de manera formal a **finals del segle XIX** en ser una activitat que començava a formar part de l'educació artística dels infants. Psicòlegs, artistes i pedagogs van realitzar diverses investigacions, donant per resultat **diferents enfocaments**, que posteriorment van ser repesos per a l'elaboració de programes acadèmics (Cabezas, 2007). Segons Sáinz (2011), **la gran riquesa de les produccions gràfiques** infantils és la raó per la qual s'han realitzat nombrosos estudis interessats a conèixer el significat d'aquests treballs o als propis infants. En concret, aquest autor proposa **set enfocaments**:

1. **Evolutiu:** Aquest enfocament, influenciat per la psicologia evolutiva, és considerat un dels més influents. L'art infantil s'entén com una forma d'expressió gràfica i plàstica que evoluciona segons uns determinats estadis o etapes, relacionada amb la maduresa intel·lectual de l'infant. Els autors més destacats que representen aquest corrent són Georges-Henri Luquet i Viktor Lowenfeld.
2. **Estructural:** Parteix de les idees de la Gestalt. En l'aplicació a l'estudi de l'art infantil, la percepció visual parteix de totalitats, per apropar-se als elements particulars. Per altra banda, els processos evolutius gràfics infantils es basen en les pròpies configuracions creades per l'infant, que serviran d'alfabet gràfic per la construcció de formes i figures representatives. Els autors que més destaquen en aquest enfocament són Rudolf Arnheim i Rhoda Kellogg.
3. **Psicomotriu:** Estudia els processos de maduració motriu del braç per la comprensió de l'origen i l'evolució dels traçats gràfics en les fases inicials. Els gargots infantils són manifestacions espontànies lligades al desenvolupament psicològic de l'infant i, de forma rellevant, al motor del braç i de la mà, que li serveixen com a medis eficaços per avançar

en el dibuix i l'escriptura. Les autores més representatives d'aquest enfocament són Liliane Lurçat i Jacqueline Goodnow.

- 4. Maduresa intel·lectual:** Des d'aquesta perspectiva, la diversitat dels dibuixos infantils són fruit de diferències a nivell perceptiu, cognitiu i intel·lectual, ja que les produccions gràfiques infantils evolucionen i progressen, en gran manera, paral·lelament al desenvolupament de la intel·ligència. Així, doncs, el dibuix pot ser una bona eina per conèixer el desenvolupament psicològic i avaluar la maduresa intel·lectual de l'infant. D'aquesta manera, es van crear diversos tests, entre els quals el que més destaca és el de la figura humana i amb el que Florence Goodenough (1926, 1957) i Elizabeth Koppitz (1976, 1981, 1993) van elaborar unes escales com a models de referència en la indagació del nivell de la intel·ligència infantil.
- 5. Psicològic projectiu:** Se centra en el fet que és possible conèixer el camp de desenvolupament emocional de l'infant mitjançant determinats tipus de dibuixos. A diferència del llenguatge verbal, el dibuix es presenta com un medi idoni per conèixer l'àmbit emocional infantil, i en concret el dibuix de la família és el que ha tingut una major rellevància, ja que és en aquest nucli on comencen a configurar-se els sentiments bàsics contraposats de l'ésser humà (amor, confiança, enveja...) juntament amb els criteris normatius i morals de la persona. Alguns dels autors més importants d'aquest enfocament són Louis Corman i Mantz-Le Corroller.
- 6. Psicopatològic:** La pobresa de comunicació verbal que ofereixen els infants bloquejats per experiències traumàtiques suposa una dificultat per arribar al nucli del conflicte emocional, una tasca complicada si a més s'utilitzen instruments que el subjecte entén com agressius o intimidadors. El dibuix i les tècniques grafoplàstiques aporten dades valuoses del món emocional infantil, ja que els nens i nenes, a través d'aquests medis expressen el seu món interior i externalitzen les seves tensions. Alguns dels autors més destacats d'aquest enfocament són Aubin, Brauner i Brauner o Kramer.
- 7. Semiòtic:** Aquest enfocament utilitza el dibuix de tema lliure per analitzar els conceptes sobre una temàtica o àmbit determinat. Alguns autors que han utilitzat aquest enfocament són Duborgel o Matthews.

3.4. El dibuix com a eina diagnòstica

Durant un temps el dibuix ha sigut criticat i oblidat com a **eina diagnòstica i terapèutica**. La **interpretació del dibuix** infantil ha interessat especialment des de **finals del segle XIX** a psicòlegs, mestres, pedagogs, entre altres, i recentment han aparegut nous estudis que posen èmfasi que pels infants **dibuixar és parlar**. A través d'aquests, els infants expressen el que pensen, el que senten, etc. (Moreno, 2019). Alguns dels enfocaments sobre el dibuix, com el psicològic projectiu o el psicopatològic, han contribuït a la consideració d'aquest com a una **importat eina diagnòstica** per tractar problemàtiques en els infants.

Tal com diu Cabezas "és sorprenent la informació que es pot obtenir analitzant el dibuix d'un infant, es troben dades que potser mai seran expressades de forma oral o conscient, perquè es tracta d'una activitat en què la ment és oberta a transmetre processos cognitius, psicomotors i emocionals"(Cabezas, 2007, p. 5). Moreno (2019) explica que els dibuixos permeten una **aproximació al psiquisme infantil**, i en aquests es troben detalls que indiquen el correcte desenvolupament dels infants o, al contrari, senyals que revelen la possible existència de problemes.

Alguns dels **trastorns** que es poden detectar a través de l'anàlisi del dibuix infantil són els de les habilitats **motores**; els de la **comunicació**, és a dir, deficiències en el llenguatge expressiu; i els trastorns **generalitzats en el desenvolupament**, que inclouen alteracions de tipus social i de comunicació (Cabezas, 2007). Segons Moreno (2019), en alguns casos també es poden descobrir maltractaments, abusos o trastorns mentals; en altres es pot veure l'autoestima del subjecte, si ha viscut alguna situació traumàtica, si té inseguretat, etc. A més, els infants també viuen conflictes que els afecten com pot ser el dol, la mala relació entre els progenitors, els problemes econòmics, disputes i separacions... i moltes vegades no ho expressen verbalment. Per tant, **el dibuix és clau per observar com queden registrats aquests conflictes**.

3.4.1. Tècniques de diagnòstic: els tests projectius gràfics

Diverses branques de la Psicologia afirmen poder analitzar la **personalitat** d'un individu mitjançant les **interpretacions** de dibuixos i imatges. Aquesta disciplina és molt comuna a la **psicoanàlisi** i a la **psicodinàmica**, que pretenen estudiar la personalitat dels individus a partir d'una sèrie d'instruments anomenats **tècniques projectives**, les quals es basen a interpretar allò que diu o fa el subjecte com si fos una valoració de la seva personalitat i del seu passat (Pradas, 2018).

El primer autor a utilitzar el concepte de **projecció** com a mecanisme d'atribució de la personalitat va ser Freud el 1894, però Murray, anys més tard, el 1935, va ser qui va fer servir per primera vegada el terme projecció en un **test psicològic**. Cap al 1939 el psicòleg L. K. Frank dona el nom de **tècniques Projectives** als instruments **d'avaluació psicològica** que s'utilitzen per exterioritzar l'estructura i l'organització interna de la personalitat.

Les **tècniques projectives** es basen en **tests** que permeten arribar fàcilment a l'**inconscient**, ja que el subjecte no coneix quins aspectes de la seva personalitat s'estan avaluant i, per tant, **aporten dades molt valuoses** sobre els seus pensaments, percepcions, emocions, etc. Existeixen **tres grans grups de tests projectius**: els **verbals**, en els quals el subjecte ha de descriure les imatges que se li presenten; els **escrits**, en els quals s'han de complementar frases de manera ràpida i espontània; i els **gràfics**, on els individus han de dibuixar allò que se'ls indica o de forma lliure.

Tal com diu Cid i Urbano (2005), els **tests projectius gràfics** són tècniques d'investigació psicològica que s'executen a través de la invitació que es fa al subjecte perquè realitzi un dibuix, que en la major part de les ocasions, es proposa mitjançant una consigna amb un tema explícit. Aquests tests **s'apliquen en diverses àrees**, ja que són de gran utilitat per a diferents professionals com: **psicòlegs**, per a l'avaluació i interpretació de la personalitat, el diagnòstic de patologies i com a teràpia; **docents**, per detectar problemes de comportament i aprenentatge a partir de l'observació dels dibuixos del seu alumnat; i **psicopedagogs**, per entendre els problemes d'aprenentatge, entre altres.

Moreno (2019), assenyala els següents tests projectius gràfics com els més **utilitzats**:

El test de la figura humana, el qual va ser creat per Goodenough l'any 1926 com una tècnica per mesurar la intel·ligència a través de l'anàlisi de la figura humana. Dècades més tard, Koppitz (1972) va plantejar un mètode d'anàlisi basada en aquest dibuix que permetia conèixer el coeficient d'intel·ligència en les proves Stanford-Binet i Wisc, i l'estat emocional de l'infant. Juntament amb el dibuix de la figura humana, es troba **el test de l'arbre**, el qual va ser creat per Koch l'any 1957 com una prova per estudiar la personalitat dels individus. L'arbre representa al subjecte i dona informació dels aspectes emotius, físics i intel·lectuals a partir de les seves característiques.

També s'utilitza **el test de la família**, creat per Porot (1952) i posteriorment per Corman (1961), el qual va introduir modificacions importants a les instruccions impartides pel primer. És un instrument gràfic per conèixer les emocions de l'infant i la relació afectiva amb els

membres familiars. De la mateixa manera, **el test de la casa**, creat per Buck l'any 1948, aporta informació de la vida a la llar i de les relacions intrafamiliars.

Finalment, cal destacar **el dibuix lliure**, ja que quan l'infant el realitza, de manera inconscient també s'expressa emocionalment a través de les figures dels personatges, dels elements i dels objectes representats. Plasma els aspectes més importants de la seva vida, així com les seves preocupacions, i quan una escena es repeteix en el temps, indica una situació que l'afecta.

3.4.2. El test de la família: aspectes a considerar en la seva interpretació

Sáinz es centra en el dibuix de la **família** i remarca que és un instrument gràfic de gran valor per conèixer el **món emocional** de l'infant, la seva relació afectiva amb els seus progenitors, amb els seus germans, els avis... o amb ell mateix. Permet entendre els sentiments reals que experimenta el subjecte cap a cada un dels seus familiars, alhora que expressa, a través de les formes visuals, la seva situació emocional respecte a la resta dels membres. De manera que "el dibuix dona a conèixer la família tal com l'infant se la representa, cognitiva i afectivament"(Sáinz, 2011, p. 265). A més, és una temàtica de la que gran part dels docents han sentit a parlar.

El mode prioritari d'investigació de la personalitat infantil a través del dibuix de la família és **l'enfocament clínic**, on el subjecte realitza la proposta del dibuix a la consulta del psicòleg o psicoterapeuta. Una altra manera d'investigació, segons **l'enfocament naturalista**, és el dibuix de la família realitzat a l'aula, de manera col·lectiva com una activitat més, i per tal d'analitzar-lo, el mateix autor proposa uns criteris específics:

L'ordre d'aparició dels personatges, el qual indica en quina persona pensa primer l'infant quan dibuixa. D'aquesta manera, la persona més significativa, per ser la més valorada o la més conflictiva, és la que es representarà en primer lloc.

La posició gràfica del subjecte que realitza el dibuix és un indicatiu fonamental per l'anàlisi del nucli familiar en conjunt i per entendre la relació de l'autor amb la resta dels membres. La proximitat davant un membre familiar o el fet de trobar-se entre dos d'aquests, manifesta la importància que té per qui construeix gràficament aquesta relació de proximitat.

En **la distribució dels personatges**, la figura que ocupa el centre del full és el personatge més rellevant del conjunt, des del punt de vista espacial. Quant a la **connexió dels personatges** dibuixats, s'ha de considerar la proximitat o l'allunyament que tenen unes figures amb les

altres, ja que, per una banda, la proximitat gràfica és també indicatiu de proximitat afectiva, mentre que l'allunyament representa certa distància emocional entre els personatges traçats.

Pel que fa a la **mida de les figures**, les persones que tenen una mida més gran seran més importants per l'infant. En canvi, una mida més petita implica que els elements representats tenen menys importància o que l'autor els desvaloritza.

Respecte a l'**absència de personatges**, és possible trobar dibuixos en els quals no es representa algun membre familiar. L'absència d'un o més membres expressa el rebuig que l'autor sent per aquella persona que no ha inclòs en l'escena, per això és important conèixer els components del grup familiar. En sentit contrari, també es pot donar el cas que **s'incorporin** altres membres que no formen part del nucli familiar com avis, cosins i fins i tot amics, considerats com a persones molt properes i amb les que l'infant té una especial relació.

Quant als **colors** utilitzats en el dibuix, els més intensos serveixen com a manifestació d'alegria i vitalitat. El dibuix que no inclou color, és escàs o el cromatisme està basat en tonalitats obscures, són signes d'escassa vitalitat, de tristesa o d'apatia. Normalment en el dibuix de la família s'utilitza el mateix color per persones lligades afectivament o per representar a tots els membres per tal de donar cohesió a la unitat familiar.

A part de tots aquests criteris, Moreno especifica que:

És necessari apropar-se a les representacions amb molt de respecte, sense fer interpretacions ràpides ni a la lleugera, contrastant l'existència d'indicadors en un dibuix amb altres representacions i realitzant hipòtesis en cada un dels dibuixos que s'hauran de contrastar amb la resta. La presència d'un únic indicador no ha de tenir-se en compte, donat que quan existeix un problema que està compromentent al correcte desenvolupament de l'infant, no apareix un únic indicador, sinó que diversos indicis apunten cap aquella direcció (Moreno, 2019, p. 14).

4. Metodologia i tècniques per a la recollida d'informació i anàlisi de les dades

La metodologia utilitzada es basa en una **anàlisi qualitativa**, donat que és la que millor s'adapta als objectius d'aquest treball. En concret, es tracta d'una anàlisi qualitativa **fenomenològica**, ja que estudia l'experiència respecte a una situació o circumstància des del punt de vista del protagonista (Monje, 2011). Els **instruments** utilitzats en la recollida de dades són l'**entrevista**, el **qüestionari** i l'**observació** de dibuixos realitzats per infants.

En primer lloc, s'han realitzat tres **entrevistes** semiestructurades amb l'objectiu de valorar la utilitat del dibuix com a eina diagnòstica i les tècniques emprades per aquesta finalitat. S'ha fet una primera entrevista a la Maria de Montserrat Oliveras Ballús, mestra i psicopedagoga, cofundadora del Centre Tecnopedagògic Binomi. Les altres entrevistes s'han realitzat a dues psicòlogues, la Fátima Paramo Calvo i la Rosanna Pallí Vert¹, que treballen en el gabinet de psicologia del Centre Alzina.

Taula 1. Recollida de dades a l'entrevista

Instrument	Perfil participant	Edat	Format
Entrevista	Psicòlogues Mestra i Psicopedagoga	40-50 anys	Telemàtica Presencial

El contacte amb aquestes professionals ha estat possible gràcies a terceres persones, és a dir, es tracta d'un **mostreig anomenat**. D'aquesta manera, les professionals entrevistades no han estat seleccionades a l'atzar, sinó que han estat escollides per la seva experiència en la matèria i el seu tracte amb infants, fet que permet contribuir en la riquesa qualitativa de la informació proporcionada.

Les entrevistes s'han realitzat de manera presencial i telemàtica, amb una durada aproximada de trenta minuts, que van ser enregistrades i transcrites (*vegeu annex 1*). Posteriorment, a partir dels diferents temes comuns tractats, s'han creat dimensions i s'ha fet una categorització mitjançant un **procés inductiu**, on es van comparar i codificar les respostes.

¹ Aquestes persones han donat el seu consentiment perquè els seus noms apareguin en el treball.

Taula 2. Dimensions i categories de les entrevistes

Dimensions	Categories
La utilitat del dibuix	- El dibuix com a eina de diagnòstic
Procés de diagnòstic	- Motius pels quals els infants són objecte de diagnòstic - Tècniques utilitzades per conèixer l'infant - Desenvolupament de les sessions a les consultes - Interpretació del dibuix per emetre un diagnòstic
Formació sobre la temàtica	- Especialització de les professionals - Necessitats de formació del professorat

En segon lloc, s'ha realitzat un **qüestionari**, el qual ha sigut enviat a docents d'Educació Infantil de dos centres educatius, CEIP Els Pins i CEIP Mare Nostrum de Barcelona, amb la finalitat d'investigar si s'interpreta el dibuix infantil als centres educatius i si el professorat té la suficient formació per fer-ho. El qüestionari ha sigut creat a través del Google Forms amb diferents preguntes obertes i tancades, i ha estat respost de manera anònima.

Taula 3. Recollida de dades als qüestionaris

Instrument	Perfil participant	Nombre de participants	Format
Qüestionari	Docents CEIP Els Pins	5	Telemàtic
	Docents CEIP Mare Nostrum	7	Telemàtic

Taula 4. Preguntes dels qüestionaris organitzades per temàtiques

Temàtica	Preguntes
Utilització del dibuix a l'aula	-Fas servir el dibuix a l'aula? Amb quina freqüència?
Importància del dibuix com a recurs educatiu	-De l'1 al 5, quina importància li dones al dibuix com a recurs educatiu?
Interpretació del dibuix a l'aula	-Has interpretat alguna vegada els dibuixos del teu alumnat? -T'ha servit per detectar alguna necessitat o per verificar la percepció que tenies sobre l'infant?
Coneixement i ús dels tests projectius gràfics	-Has sentit a parlar algun cop dels tests projectius gràfics? -Alguna vegada n'has utilitzat algun a l'aula? Quin? Amb quina finalitat? -Creus que fer un diagnòstic a partir d'aquests tests és realista?
Formació del professorat sobre la temàtica	-Consideres que tens prou formació per poder analitzar els dibuixos i detectar necessitats en l'alumnat? -Has fet algun curs d'especialització?

En tercer lloc, es fa un estudi de casos mitjançant l'**observació** de quatre dibuixos sobre la temàtica de la família realitzats per alumnes d'13 a l'Escola Els Pins de Barcelona (vegeu annex 2), amb l'objectiu de verificar si a través del dibuix es pot extreure informació significativa sobre l'infant i el seu entorn.

Aquests dibuixos es van dur a terme durant el mes de febrer de 2023 en el context d'una activitat sobre la família. Sense intervenir en el procés de representació, es va fer una **observació passiva** dels quatre infants i es va anotar l'ordre d'aparició dels diferents personatges dibuixats per tal de poder dur a terme, posteriorment, la interpretació. Un cop finalitzat, es va intervenir preguntant a cada infant els membres familiars que havien dibuixat i es va apuntar el nom de cada un al costat. Tot seguit, es va preguntar a la tutora sobre la situació familiar de cada infant participant (vegeu annex 3).

Els dibuixos incorporats al treball han estat seleccionats de manera **aleatòria**. Concretament, els infants que els han realitzat són els següents:

Taula 5. Característiques dels participants dels dibuixos

Participants	Sexe	Edat
Subjecte 1	Masculí	3 anys i 2 mesos
Subjecte 2	Femení	3 anys i 6 mesos
Subjecte 3	Femení	3 anys i 11 mesos
Subjecte 4	Femení	4 anys

Per tal d'analitzar les mostres s'han tingut en compte els **criteris** que menciona Sáinz (2011): l'ordre d'aparició dels personatges, la seva distribució i connexió i les absències, la posició de l'autor/a, la mida de les figures, el color i altres aspectes rellevants observats, a més de l'etapa en la qual es troba cada infant.

5. Presentació dels resultats, interpretació i discussió

5.1. Resultats obtinguts

A continuació s'exposen els resultats obtinguts de les **entrevistes** ordenades per categories:

- **El dibuix com a eina de diagnòstic**

Les tres professionals afirmen poder diagnosticar als infants a partir del dibuix, ja que és l'expressió lliure del seu món interior, però recalquen que la seva anàlisi per si sola no és suficient per avaluar l'infant, sinó que s'utilitza com un complement més. Concretament, la Maria, mestra i psicopedagoga, explica que a l'aula d'educació infantil va poder detectar un cas de dèficit auditiu en un infant a partir dels seus dibuixos, els quals li van donar el senyal d'aquest fet.

- **Motius pels quals els infants són objecte de diagnòstic**

Les professionals expliquen que la majoria dels infants acudeixen a les seves consultes per temes d'atenció, de conducta, infants que no toleren la frustració, que presenten algun tret TEA o problemes conflictius amb la seva família, com la mala relació amb els progenitors o la gelosia entre germans.

- **Tècniques utilitzades per conèixer l'infant**

Les principals tècniques que es fan servir a les consultes per conèixer a l'infant són el joc, la conversa i el dibuix. Pel que fa a aquest últim, les tres professionals utilitzen els tests projectius gràfics, concretament el HTP (casa, arbre i persona), el de la família, el T2F (les dues figures humanes) i el dibuix lliure.

Les dues psicòlogues coincideixen que segons la fase de diagnòstic en la que està l'infant i el que es vol avaluar demanen que faci un dibuix lliure o sobre una temàtica concreta. En canvi, la Maria, sempre comença demanant als infants que realitzin un dibuix lliure: "Primer és la llibertat de l'infant perquè pugui manifestar què sent, com ho viu, com ho pensa... Després, si convé, també aplico altres tests projectius". A més, explica que si els infants han de dibuixar una cosa concreta, sempre els ho proposa convidant-los, a través del joc o d'un conte oral.

- **Desenvolupament de les sessions a les consultes**

Les tres professionals coincideixen que parteixen de la personalització, tenint en compte les característiques individuals i les necessitats de l'infant. Les professionals dediquen diverses sessions per fer una primera valoració de l'infant, però abans de rebre'l, recalquen que és important fer una entrevista amb els progenitors, ja que són els que expliquen què els preocupa del seu fill/a. A més, també es fa una entrevista amb els/les mestres dels infants.

Totes tres coincideixen en la importància que en la primera sessió s'estableixi un vincle entre l'infant i la professional per tal que hi hagi una atmosfera de confiança. Després ja se'ls convida a dibuixar, normalment en una aula, on el rol de la professional és el d'acompanyament mentre dibuixa, donant l'espai necessari i sense interrompre. Un cop finalitzat, es parla amb l'infant i es pregunta què ha dibuixat, deixant que tingui el seu moment per expressar-se, a partir de qüestions concretes sobre el dibuix realitzat.

- **Interpretació del dibuix per emetre un diagnòstic**

El dibuix s'interpreta d'acord amb la conversa entre la professional i l'infant i els aspectes observats. Totes tres utilitzen guies i llibres com a ajuda per a analitzar-los. Concretament, una psicòloga parla sobre el llibre *Los test gráficos en el diagnóstico* de Teresa Pont Amenós, el qual explica que li és molt útil com a guia. A més, també coincideixen que la seva experiència els permet veure de seguida en el dibuix trets sobre l'infant. Després, amb totes les observacions realitzades, cada professional emet un diagnòstic acompanyat d'una sèrie de recomanacions o teràpies a seguir. Recalquen que és fonamental fer una feina conjunta tant amb la família com amb els tutors del centre educatiu.

- **Especialització de les professionals**

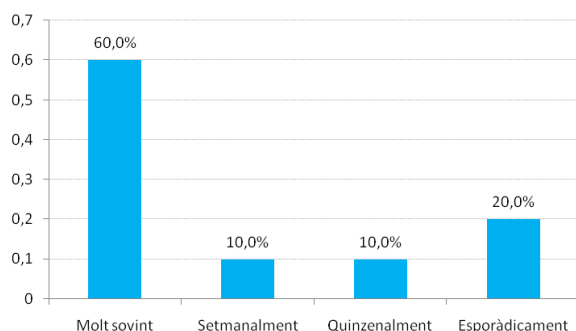
Les tres professionals s'han format realitzant cursos i màsters. Les dues psicòlogues expliquen haver-se especialitzat en la línia psicodinàmica, on aquests tests es consideren fiables. Pel que fa a la Maria, es va formar pel seu interès sobre els dibuixos infantils quan era mestra.

- **Necessitats de formació del professorat**

Totes estan d'acord que els i les docents han d'estar tan formats com sigui possible per poder interpretar els senyals que dona l'alumne i donar un acompanyament de qualitat. Per aquest motiu, recalquen que com més coneixements tinguin per entendre, valorar, avaluar i poder reconduir l'infant cap a un altre professional, en cas que sigui necessari, millor.

Pel que fa als **qüestionaris**, han respost deu docents d'un total de dotze, i a continuació es mostren els resultats més rellevants ordenats per temàtiques:

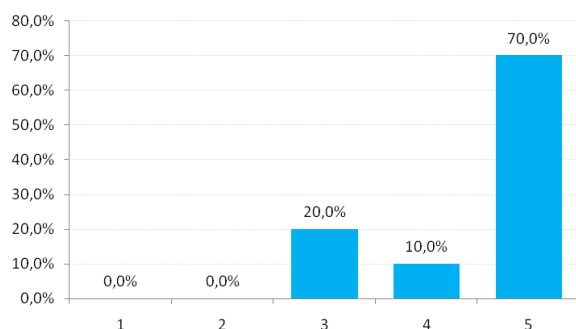
Utilització del dibuix a l'aula

Totes les persones han afirmat que utilitzen el dibuix a l'aula, però un 70% ho fa amb freqüència, deixant estones lliures perquè els infants puguin dibuixar, i la resta ho fa quinzenalment o de manera esporàdica.

Figura 5. Gràfic de barres: fas servir el dibuix a l'aula?

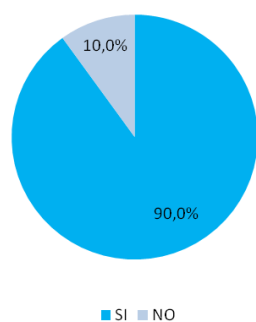
Importància del dibuix com a recurs educatiu

Dues persones han qualificat el dibuix amb un 3, considerant-lo medianament important, una persona amb un 4 i les set persones restants amb un 5, considerant-lo molt important.

Figura 6. Gràfic de barres: quina importància dones al dibuix com a recurs educatiu?

Interpretació del dibuix a l'aula

Totes les persones menys una, afirmen haver interpretat algun cop els dibuixos del seu alumnat. A més, assenyalen que la interpretació dels dibuixos els ha servit per detectar alguna necessitat de l'alumnat i/o els ha ajudat a verificar la percepció que tenien sobre l'infant.

Figura 7. Gràfic circular: has interpretat alguna vegada els dibuixos del teu alumnat?

Coneixement i ús dels tests projectius gràfics

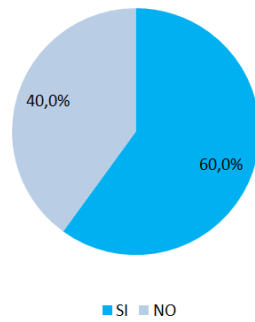

Figura 8. Gràfic circular: has utilitzat algun test a l'aula?

El 90% dels enquestats ha respost que havien sentit a parlar alguna vegada dels tests projectius gràfics. D'aquestes persones, quatre no els han utilitzat mai a l'aula, davant sis que sí. Concretament, s'ha utilitzat el test de la família, per tal de veure com se sent l'infant dins d'aquesta, i el de la persona, per veure l'evolució del dibuix i la percepció que té cada un de si mateix.

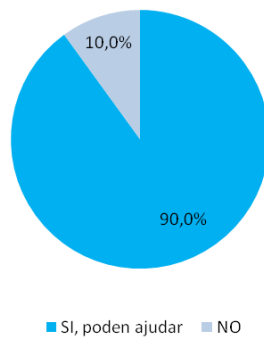

Figura 9. Gràfic circular: creus que fer un diagnòstic a partir d'aquests tests és realista?

La majoria de les persones coincideix que aquests tests poden ajudar a donar algunes indicacions o orientacions sobre l'infant i es poden utilitzar com a eina complementària, però recalquen que són necessàries altres evidències per contrastar i complementar la informació.

Formació del professorat sobre la temàtica

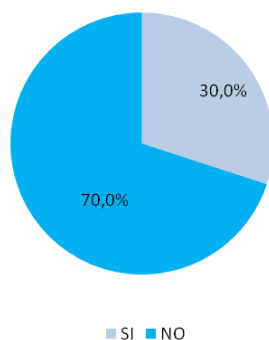
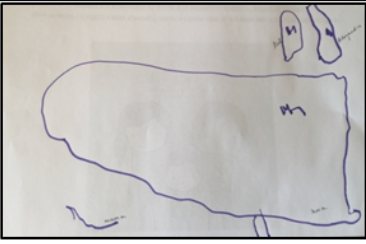

Figura 10. Gràfic circular: tens prou formació per poder analitzar els dibuixos?

Tres persones consideren tenir prou formació per analitzar els dibuixos i detectar necessitats en l'alumnat, davant set que no. Dels tres primers, un explica que aquest tema l'ha tractat molt superficialment en el Grau d'Educació Infantil i, posteriorment, ha realitzat cursos per formar-se. Un altre diu haver estudiat aquest tema en el Grau de Psicologia i, per tant, considera que té una base de coneixements. Finalment, el tercer, explica haver fet algun curs d'especialització i apunta que la seva experiència l'ha ajudat a formar-se en aquest camp.

Quant als **dibuixos** fets pels infants, a continuació es mostren les observacions realitzades:

Taula 6. Observació dibuix 1

<p>Subjecte 1: 3 anys i 2 mesos</p>	
Etapa	Gargot amb nom. Els gargots comencen a al·ludir a possibles figures.
Ordre d'aparició dels personatges	El primer personatge dibuixat és l'àvia, seguit de la figura materna, el propi infant i el seu cosí.
Distribució dels personatges	L'àvia es troba al centre i ocupa gran part del full, la mare és a la part inferior esquerra i l'infant i el seu cosí a la part superior dreta.
Posició de l'autor/a	L'infant s'ha dibuixat al costat del seu cosí i per sobre de l'àvia.
Connexió dels personatges	L'autor es troba pròxim a la seva àvia i al seu cosí. La figura de la mare és la que està més allunyada de l'infant.
Mida de les figures	L'àvia es representa amb una mida més gran que la resta.
Color	El subjecte utilitza el color lila per representar a tots els membres de la família.
Absència de personatges	No hi ha absència de cap membre de la família nucli.
Aspectes rellevants	Incorpora altres familiars que no resideixen a la mateixa llar.

Taula 7. Observació dibuix 2

<p>Subjecte 2: 3 anys i 6 mesos</p>	
Etapa	Inici de l'etapa preesquemàtica. Realitza formes gràfiques que s'assemblen a la figura humana: un cercle per representar el cap, del qual parteixen línies per fer les cames. Dibuixa ulls, boca i nas.
Ordre d'aparició dels personatges	El primer membre familiar dibuixat és la mare, seguit del pare, el propi infant i la seva amiga.
Distribució dels personatges	La figura materna es troba en el centre de la pàgina, al costat esquerre s'ubica l'infant amb la seva amiga i al costat dret la figura paterna.
Posició de l'autor/a	L'autor/a està ubicat entre la seva mare i la seva amiga.
Connexió dels personatges	L'infant es troba pròxim a la figura materna, on els dos caps es toquen entre si. El pare és el que està més allunyat de l'infant.
Mida de les figures	Els dos progenitors estan representats amb una mida més gran.
Color	El subjecte ha utilitzat el color lila per traçar la figura de la seva mare i el seu pare i el blau per dibuixar-se a ella mateixa i a la seva amiga.
Absència de personatges	No hi ha absència de cap membre de la família nucli.
Aspectes rellevants	Ha incorporat a la seva amiga en el dibuix.

Taula 8. Observació dibuix 3

<p>Subjecte 3: 3 anys i 11 mesos</p>	
<p>Etapa</p>	<p>Preesquemàtica. Realitza formes gràfiques que s'assemblen a la figura humana: representa el cap i realitza un tronc del qual surten braços i cames a la majoria dels personatges. Dibuixa dits, cabell i melic.</p>
<p>Ordre d'aparició dels personatges</p>	<p>El primer membre familiar que ha dibuixat és la seva mare, seguit del propi infant i del seu pare.</p>
<p>Distribució dels personatges</p>	<p>La figura materna és la que es troba més centrada en la pàgina, l'infant se situa a la dreta i el pare a l'extrem esquerre.</p>
<p>Posició de l'autor/a</p>	<p>L'infant s'ubica al costat de la seva mare</p>
<p>Connexió dels personatges</p>	<p>L'autora es troba pròxima a la seva mare i allunyada de la figura paterna.</p>
<p>Mida de les figures</p>	<p>El subjecte ha dibuixat els tres membres de manera proporcional.</p>
<p>Color</p>	<p>L'infant utilitza el color lila per representar a tots els membres de la família.</p>
<p>Absència de personatges</p>	<p>No hi ha absència de cap membre de la família nucli.</p>
<p>Aspectes rellevants</p>	<p>Res a destacar.</p>

Taula 9. Observació dibuix 4

<p>Subjecte 4: 4 anys</p>	
<p>Etapa</p>	<p>Preesquemàtica. Les figures humanes es representen amb un cap, del qual surten dues línies per simular el tronc que finalment es converteixen en cames. Els braços surten de la part superior del tronc. Dibuixa mans i peus.</p>
<p>Ordre d'aparició dels personatges</p>	<p>El primer membre familiar dibuixat és la mare, seguit del propi infant, de la seva mascota, del seu germà i del seu pare.</p>
<p>Distribució dels personatges</p>	<p>L'autora és la que es troba en el centre de la pàgina, la figura de la mare s'ubica al costat esquerre i la resta es troba a la dreta.</p>
<p>Posició de l'autor/a</p>	<p>L'infant s'ha dibuixat entre la seva mare i la seva mascota.</p>
<p>Connexió dels personatges</p>	<p>L'infant es troba pròxim a la figura materna. El germà i el pare són els que estan més allunyats.</p>
<p>Mida de les figures</p>	<p>L'autor/a i la seva mare estan representats amb una mida més gran que la resta.</p>
<p>Color</p>	<p>Utilitza el groc per traçar a tots els membres de la família, destacant el cabell amb altres colors.</p>
<p>Absència de personatges</p>	<p>No hi ha absència de cap membre de la família nucli.</p>
<p>Aspectes rellevants</p>	<p>L'infant ha incorporat a la seva mascota en el dibuix.</p>

Dels resultats detallats exposats, s'observa que la majoria dels infants es troben a l'etapa preesquemàtica. En tres dels quatre casos la primera figura representada ha estat la materna, ocupant un lloc destacat en el paper. Només un infant ha dibuixat la seva àvia com a figura principal. Els infants es mostren pròxims a la figura més destacada del dibuix i la majoria utilitza el mateix color per a tots els membres familiars. En cap cas hi ha absències de persones del nucli familiar, sinó que alguns incorporen membres addicionals.

5.2. Interpretació i discussió dels resultats

Un dels primers objectius plantejats en aquest treball és el de **comprendre la importància i les característiques del dibuix en la infància**. Molts autors han escrit sobre aquest tema aportant valuoses contribucions al respecte, com per exemple Torres (2016), el qual relata que el dibuix és un dels principals mitjans de comunicació pels infants i mitjançant aquestes representacions gràfiques poden plasmar tant el món que els envolta com el seu interior. A més, Di Caudo (2011) recalca que els dibuixos expressen i revelen molts aspectes de la personalitat com inquietuds, gustos, pors o experiències viscudes.

Els **resultats de les entrevistes** realitzades **ratifiquen** també aquestes afirmacions, a l'entendre que el dibuix és l'expressió lliure del món interior de l'infant i, per tant, del seu pensament. És una manera de compartir el que sent, el que pensa i el que viu l'infant, aportant molta informació sobre el subjecte. També **els docents** en les seves respostes recolzen la importància del dibuix infantil, amb **un 70% que li dona la puntuació màxima com a recurs educatiu** i que l'utilitza amb freqüència, deixant estones lliures perquè els infants puguin dibuixar a l'aula i recalcant que és una **eina d'expressió molt important**.

Pel que fa a la **utilitat del dibuix com a eina diagnòstica**, durant molt de temps va caure en l'oblit i només es va començar a valorar la seva interpretació a partir de finals del segle XIX, quan psicòlegs, mestres, pedagogs i altres professionals el van posar en valor. Tal com diu Cabezas (2007), és sorprenent la informació que es pot obtenir analitzant el dibuix d'un infant, representant dades que potser mai seran expressades de forma oral o conscient. També Moreno (2019) explica que els dibuixos permeten una aproximació al psiquisme infantil, a partir de detalls que indiquen el correcte desenvolupament dels infants o, al contrari, senyals que revelen la possible existència de problemes.

En aquest sentit, segons Pradas (2018) dues branques de la Psicologia afirmen poder analitzar la personalitat d'un individu mitjançant la interpretació de dibuixos i imatges. En concret, la psicoanàlisi i la psicodinàmica estudien la personalitat dels individus a partir de les tècniques projectives, basades en tests que permeten arribar fàcilment a l'inconscient de l'individu. Una de les tècniques més freqüentment emprades en aquest camp són els tests projectius gràfics, que es basen en la interpretació dels dibuixos realitzats pels subjectes.

Les psicòlogues entrevistades, les quals es basen en la línia psicodinàmica, utilitzen els **tests projectius gràfics** perquè troben que és una **eina de valoració bastant fiable** tot i que no tinguin fonament científic. Els que més fan servir en les seves consultes són el HTP (casa, arbre i persona), el de la família, el T2F (les dues figures humanes) i el dibuix lliure, segons el que es pretén avaluar. Així, per exemple, el test de la figura humana creat per Goodenough (1926), s'utilitza per conèixer el desenvolupament psicològic i avaluar la maduresa intel·lectual de l'infant. En canvi, per conèixer l'àmbit emocional infantil, el dibuix de la família, creat per Porot l'any 1952, és el que més es fa servir, d'acord amb l'enfocament psicològic projectiu. En altres casos, també s'utilitza el dibuix lliure, segons l'enfocament semiòtic utilitzat per Duborgel (1981) o Matthews (1999). Moreno González (2019) explica que el dibuix lliure expressa els aspectes més importants de la vida de l'infant, així com les seves preocupacions, i quan una escena en el dibuix es repeteix en el temps, indica una situació que l'afecta. Amb tot això, les tres psicòlogues entrevistades **afirmen poder diagnosticar** als infants a partir dels tests projectius gràfics i del dibuix lliure, però recalquen que la seva anàlisi **per si sola no és suficient per avaluar l'infant**, sinó que s'utilitza com un **complement** més.

Pel que fa al **professorat**, el **90%** ha sentit a parlar alguna vegada dels tests projectius gràfics i, d'aquestes persones, sis els han utilitzat algun cop a l'aula. Concretament, el test de la família, per tal de veure com se sent l'infant dins l'àmbit familiar, i el de la persona, per veure l'evolució del dibuix i la percepció que té cada un de si mateix. A més, la majoria de docents coincideix que aquests tests poden ajudar a donar algunes indicacions o orientacions sobre l'infant i es poden emprar com a eina complementària, però recalquen que són necessàries altres evidències per contrastar i complementar la informació. D'aquesta manera, **el professorat també coincideix amb el que diuen les professionals**.

En el mateix sentit, Sáinz (2011) explica que el test de la família és un instrument gràfic de gran valor per conèixer el món emocional de l'infant, la seva relació afectiva amb els seus progenitors, amb els seus germans, els avis... o amb ell mateix. Permet entendre els sentiments reals que experimenta el subjecte cap a cada un dels seus familiars, alhora que

expressa, a través de les formes visuals, la seva situació emocional respecte a la resta dels membres.

L'observació dels dibuixos infantils sobre la temàtica de la família, ha servit per verificar si a través del dibuix es pot **extreure informació significativa** sobre l'infant i el seu entorn i alhora valorar la utilitat d'aquesta eina. S'ha pogut observar com l'infant representa la seva família i les relacions entre els diferents membres. Aquest fet es pot veure clarament quan s'analitza **la persona que els infants representen en primer lloc**. El subjecte 1, ha dibuixat a la seva àvia i, els subjectes 2, 3 i 4, a la seva mare. Aquestes són les persones que porten i recullen als infants de l'escola i amb les que els infants passen més temps en el seu dia a dia. D'aquesta manera, es pot concloure que és el membre familiar amb el qual pensen primer, el que més valoren i amb el que tenen un vincle més gran.

Pel que fa a **la posició en què es troben els infants** dins del nucli familiar, tots estan ubicats a prop de la primera persona que han dibuixat, fet que expressa el grau d'afinitat que tenen amb aquest membre i indica una proximitat afectiva. En canvi, la figura que es troba més allunyada dels subjectes, pot ser un indicatiu de certa distància emocional. En aquest cas s'observa la figura paterna en els subjectes 2, 3 i 4, i la materna en el subjecte 1, persones que segurament passen menys hores amb els infants.

La **figura representada en el centre de la pàgina**, també representa a un personatge rellevant dins del conjunt de les figures traçades. Coincideix que el subjecte 1, 2 i 3 han representat al mig de la pàgina a l'àvia i la figura materna. En canvi, el subjecte 4 s'ha representat a ell mateix, fet que és possible que també es vegi com una persona important. A més, les figures que estan dibuixades amb una mida més gran representen un personatge amb una major rellevància per l'infant. Això es pot veure de forma clara en el cas del subjecte 1, el qual ha representat a l'àvia amb grans dimensions, el subjecte 2, als dos progenitors i el subjecte 4 a la seva mare i a ella mateixa.

Des del punt de vista personal, el fet que s'hagin utilitzat colors freds o càlids no és tan important com la manera en què els han utilitzat per representar les persones que han dibuixat. Així, si es representen tots els membres amb **un mateix color**, existeix la intencionalitat de **donar cohesió** a la unitat familiar. Això es pot veure en el subjecte 1, 3 i 4. Pel que fa al subjecte 2, l'infant utilitza dos colors, un per representar als dos progenitors i l'altre per dibuixar a la seva amiga i el propi infant. Aquest fet expressa un **lligam** entre aquestes figures.

Per últim, no hi ha **absències** pel que fa als membres de la família, sinó que els infants han dibuixat, en alguns casos, altres persones que no conviuen en la mateixa llar. D'aquesta manera, es pot veure l'estreta relació que tenen amb altres membres familiars o altres persones i animals que són considerats com a part de la família.

A partir d'aquesta observació **es constata**, doncs, que a partir del dibuix **es pot conèixer molta informació sobre el món interior de l'infant i el que l'envolta**, representant la realitat que viuen. Per tant, aquesta anàlisi **ratifica que el dibuix és una eina** que no només és de **gran utilitat** pels professionals, sinó que també **pels docents**, ja que a partir de la seva observació poden conèixer en profunditat el seu alumnat.

Pel que fa a l'últim punt per comentar, **la interpretació del dibuix infantil als centres educatius i la formació necessària per fer-ho**, el **90%** dels docents enquestats diuen haver **interpretat** alguna vegada els dibuixos del seu alumnat. A més, assenyalen que els ha servit per **detectar alguna necessitat**, així com per verificar la percepció que tenien sobre l'infant. Però pel que fa a la formació necessària en aquesta matèria, **només tres persones consideren estar prou formades** en haver estudiat un grau on es tractava aquest tema, concretament Psicologia, o haver realitzat cursos d'especialització en aquest àmbit.

Les psicòlogues també estan d'acord en el fet que **el professorat** d'educació infantil i primària **hauria d'estar més format** per poder interpretar els senyals que dona l'alumne a partir dels dibuixos i donar un acompanyament de qualitat, ja que en alguns casos el dibuix pot ser el detonant per detectar alguna problemàtica o necessitat de l'infant. Per aquest motiu, totes tres recalquen que com més coneixements tinguin els docents per entendre, valorar i avaluar el dibuix, millor, per tal de poder detectar anticipadament problemàtiques i reconduir l'infant cap a altres professionals en cas que sigui necessari.

6. Conclusions generals

6.1. Conclusions

Aquest estudi posa de manifest **la importància del dibuix com a instrument per conèixer el món interior de les persones**, aspecte que pren més rellevància en l'etapa de la infantesa en la qual la comunicació verbal i escrita encara no estan desenvolupades. També mostra com **el dibuix és un recurs excel·lent per la diagnosi**, sobretot a partir de principis del segle XX, quan va aparèixer el concepte de tests projectius gràfics, utilitzats de manera freqüent per algunes branques de la Psicologia.

Les dades obtingudes mostren que en el cas de **les professionals especialitzades fan servir el dibuix de manera freqüent a les seves consultes amb infants** perquè és una eina que els permet extreure molta informació sobre la personalitat i les relacions dels individus amb el món que els envolta, tot i que assenyalen que és necessari complementar-lo amb altres eines per contrastar els resultats. De la mateixa manera, **el professorat també opina majoritàriament que el dibuix és un valuós instrument per conèixer els infants**, la majoria l'utilitza de manera habitual a l'aula i en alguns casos la seva interpretació els ha estat útil per detectar alguna necessitat o verificar la percepció que tenien sobre l'infant. No obstant, tant les professionals especialitzades com els i les mestres coincideixen que **caldría una formació més especialitzada** en aquesta matèria en el cas de la docència per poder posar en valor tota **la potencialitat que ofereix aquest recurs a les aules**.

Finalment, **l'observació de dibuixos realitzats per infants sobre la temàtica de la família** ha permès adonar-se de **la quantitat d'informació** que pot arribar a proporcionar una **representació gràfica**, mostrant, de manera inconscient, la realitat que viuen els infants. Amb tot això, s'ha pogut reafirmar la seva utilitat per conèixer aspectes sobre el món interior de l'infant que possiblement serien difícils de ser expressades per altres mitjans de comunicació.

6.2. Objectius assolits i limitacions

S'ha pogut assolir l'objectiu general del treball, **estudiar la potencialitat del dibuix infantil com a eina de diagnòstic i coneixement de l'alumnat**, a partir dels objectius específics proposats:

Pel que fa al primer objectiu, el qual és **comprendre la importància i les característiques del dibuix en la infància**, considero que s'ha pogut assolir gràcies a la recerca realitzada en el marc teòric, en el qual s'ha fet una exploració d'informació exhaustiva mitjançant bibliografia variada, per tal de saber quin paper té el dibuix i la seva evolució durant la infantesa.

D'aquesta manera, crec que les aportacions recollides han contribuït a aconseguir aquest objectiu de manera satisfactòria.

Quant al segon objectiu, **valorar la utilitat del dibuix com a eina diagnòstica i les tècniques emprades** per aquesta finalitat, opino que s'ha assolit amb èxit mitjançant les entrevistes realitzades a psicòlogues i psicopedagoga, les quals han aportat dades rellevants sobre el perquè utilitzen aquesta eina i les tècniques que fan servir. Alhora aquestes aportacions s'han complementat amb la informació cercada i incorporada en el marc teòric.

Pel que fa al tercer objectiu, **investigar la interpretació del dibuix infantil als centres educatius i la formació del professorat** en aquesta matèria, s'ha pogut assolir a través dels qüestionaris enviats als docents d'Educació Infantil de dos centres públics de Barcelona. Les respostes obtingudes han permès conèixer, encara que de manera superficial, la utilització i el valor que aquests professionals donen al dibuix del seu alumnat, així com la seva interpretació i els coneixements que tenen sobre aquesta temàtica. Crec que l'objectiu no ha estat assolit de manera completament satisfactòria, sinó que s'hauria d'haver aprofundit més emprant altres instruments com els grups de discussió per crear un debat més ampli i ric sobre les qüestions plantejades a l'enquesta. Aquesta proposta es va oferir als centres educatius, però degut a la manca de temps dels docents no va ser possible realitzar-la.

Quant a l'últim objectiu, **verificar si a través del dibuix es pot extreure informació significativa sobre l'infant i el seu entorn**, s'ha pogut realitzar mitjançant l'observació dels dibuixos sobre la família realitzats per quatre infants. Amb la seva anàlisi i interpretació s'ha obtingut informació sobre la visió que aquests infants tenen de la seva família i s'ha contrastat parcialment amb la realitat. En aquest sentit, hauria estat més positiu entrevistar directament a les famílies dels infants per conèixer de primera mà la situació familiar, però per qüestions de privacitat no es va poder dur a terme, i es va obtenir informació a través de la tutora dels infants i del que s'havia observat durant la realització de les pràctiques en aquesta escola.

6.3. Noves línies de recerca

Per tal d'ampliar la recerca sobre aquesta temàtica, una bona línia d'investigació seria **assistir a les consultes dels i les psicòlogues que treballen amb el dibuix com a eina de diagnòstic**, per tal de fer una observació directa del procés que segueixen des que arriba l'infant a la consulta fins que es fa l'emissió del diagnòstic.

Una altra temàtica en la qual aprofundir seria **investigar si els sistemes educatius d'altres països ofereixen als docents una formació més tècnica** sobre la interpretació del dibuix i si es contempla la figura de **mestre especialitzat** en aquesta matèria en els centres educatius.

6.4. Reflexió personal sobre l'experiència en realitzar el TFG

Abans de començar aquest Treball de Final de Grau, tenia bastant clara la temàtica a tractar. Volia fer-la sobre un **tema d'interès personal** i que alhora estigués lligat a la **menció d'expressions artístiques** i a les **pràctiques** realitzades durant aquest curs. Per aquest motiu, vaig decidir que el meu treball tractés sobre el dibuix infantil. El que més em va costar, però, va ser concretar cap a on volia enfocar-lo i, finalment, vaig decidir orientar-lo cap a **l'anàlisi del dibuix com a instrument de diagnòstic** per tal de conèixer l'alumnat a través de les seves obres, ja que durant el grau alguna vegada ho havien mencionat i volia investigar sobre aquest àmbit en més profunditat. A partir d'aquí vaig començar a buscar bibliografia sobre aquesta temàtica. Al principi, donada la gran diversitat d'autors que han escrit sobre aquest tema, no tenia clar quina informació era la més rellevant per afegir al marc teòric, però de mica en mica, vaig anar escollint la que em semblava més interessant i rica pel treball.

Pel que fa a la **metodologia**, des d'un principi vaig decidir que volia obtenir informació per mitjà de tres instruments, **entrevistes, enquestes i observació de casos**. Vaig posar-me en contacte amb les professionals i els/les docents per poder tramitar els qüestionaris i fixar cita per realitzar les entrevistes. Em va sorprendre l'amabilitat i la dedicació que van tenir amb mi totes les persones que van col·laborar en respondre les meves preguntes. Després, amb els resultats obtinguts, em va costar interpretar-los a partir de **la triangulació de les dades i la categorització de les respostes de les entrevistes**, però a partir d'una cerca bibliogràfica sobre aquests processos vaig entendre com portar-lo a terme. Pel que fa a l'elaboració de les conclusions, m'han servit per reflexionar si realment s'han assolit els objectius del meu treball i sobre el procediment seguit durant la realització d'aquest.

Finalment, en general **l'experiència durant l'elaboració del treball ha estat positiva**, tot i que en moments concrets m'he sentit angoixada per la **manca de temps**. Malgrat això, durant tot el procés m'he sentit acompanyada per la meva tutora i les companyes, compartint dubtes, consells i èxits entre nosaltres. A més, considero que **he pogut ampliar els meus coneixements sobre aquest àmbit** i alhora m'ha animat a **continuar formant-me** per poder fer un acompanyament de qualitat al meu futur alumnat.

7. Referències bibliogràfiques

- Cabezas, C. (2007). *Análisis y Características del Dibujo Infantil*. Íttakus.
<https://drumspercusionbluesky.files.wordpress.com/2014/03/analisis-y-caracteristicas-del-dibujo-infantil2.pdf>
- Cid, J., i Urbano, S. (2005). *Personalidad y conflictos en el dibujo*. Delta.
- Cid, J. M., i Castellano, M. (2002). El test del Árbol, su aplicación en la exploración de la personalidad en la clínica médico-forense. *Cuadernos de Medicina Forense*, (30).
https://scielo.isciii.es/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1135-76062002000400001
- Di Caudo, M. (2011). *Expresión grafoplástica infantil* (2a ed.). Abya-Yala.
- Lowenfeld, V., i Brittain, W. L. (1980). *Desarrollo de la capacidad creadora* (2a ed.). Kapelusz.
- Monje, C. (2011). *Metodología de la investigación cuantitativa y cualitativa* [Guia didàctica]. Manuscrit no publicat, Facultad de ciencias sociales y humanas, Universidad Surcolombiana.
- Moreno, A. (2019). *La interpretación del dibujo infantil*. Octaedro.
- Pradas, C. (2018). *El test de la casa: interpretación y cómo hacerlo*. Psicología-Online.
<https://www.psicologia-online.com/el-test-de-la-casa-interpretacion-y-como-hacerlo-3710.html>
- Sabiote, C., Quiles, O., i Torres, L. (2005). Teoría y práctica del análisis de datos cualitativos. Proceso general y criterios de calidad. *Revista Internacional de Ciencias Sociales y Humanidades, SOCIOTAM*, 15(2), 133-154.
- Sáinz, A. (2011). *El Arte infantil : conocer al niño a través de sus dibujos*. (3a ed.). Eneida.
- Solís, R. Y. (2010). *Aplicaciones del Test de la Figura Humana: Su uso en niños*. Centro de Estudios en Psicología y Pedagogía A. C. <http://bloguamx.byethost10.com/wp-content/uploads/2015/04/manual-goodenough1.pdf?i=1>
- Test del dibujo de la familia. (2016). Educrea. https://educrea.cl/wp-content/uploads/2016/03/DOC-Dibujo_familia.pdf
- Torres, A. (2016). El dibujo infantil. Dins M. Andueza (Coord.), *Didáctica de las artes plásticas y visuales en Educación Infantil* (pp. 225-278). UNIR.

Vázquez, J. (2011). *El valor del dibujo para la educación infantil*. Eduinnova.

Vives, M. (2006). *Tests proyectivos: Aplicación al diagnóstico y tratamiento clínicos*. Universitat de Barcelona. <http://www.publicacions.ub.es/refs/indices/06646.pdf>

8. Annexos

Annex 1: Entrevistes realitzades a psicòlogues i psicopedagoga

- **Entrevista 1 (Psicòloga)**

1. Nom i cognom:

Fátima Paramo Calvo

2. On treballes?

Actualment, estic en un gabinet que treballa amb infants, adolescents i adults a Sant Feliu, en el Centre Alzina.

3. Quina és la teva titulació acadèmica?

Tinc la llicenciatura i un doctorat en psicologia.

4. Quants anys d'experiència professional tens?

Des del 2001 he treballat en diferents centres, per tant, uns 20 anys.

5. Has treballat amb infants? Quina és la franja d'edat?

Sí, els infants més joves amb els que he tractat tenien 2 o 3 anys, però no és tan habitual. Normalment, treballo més amb infants que es concentren en la franja dels 5 als 12 anys.

6. Quins són els principals motius pels quals els infants acudeixen a la teva consulta?

He tingut una mica de tot. Sobretot per temes d'atenció, de conducta, de TEA i infants que presenten problemes conflictius amb la seva família, com per exemple la mala relació amb els progenitors o la gelosia amb els germans.

7. Quines tècniques fas servir per extreure informació de l'infant? Utilitzes els tests projectius gràfics?

Amb els infants faig servir molt el dibuix i el joc, sovint també a través de les paraules. Pel que fa al dibuix, concretament faig servir els tests projectius gràfics. Els que més utilitzo són el HTP (Casa, arbre i persona) i el de la família.

8. Has fet algun curs d'especialització sobre aquest tema?

Sí, vaig fer diferents cursos d'especialització en els quals tractava el tema de les tècniques projectives.

9. Quin és el procediment que segueixes quan treballes amb el dibuix?

El procediment que faig servir depèn de la persona amb la qual tracto. Hi ha infants que estan en una fase concreta del seu diagnòstic en què és millor que li demani que dibuixi sobre un tema específic com per exemple la família. Però hi ha altres casos que m'interessa més que facin un dibuix lliure. Normalment, estem en una aula l'infant i jo i el meu rol és donar confiança a l'infant, estar al seu costat mentre dibuixa, però donant-li el seu espai i sense interrompre'l. Després, un cop finalitzat el dibuix, intento parlar amb l'infant i preguntar-li què ha dibuixat, deixant que tingui el seu moment per expressar-se. Després, d'acord amb el que em diu l'infant i el que veig en el dibuix, l'interpreto. També tinc guies i llibres que utilitzo com a ajuda per a analitzar-los, però l'experiència també em facilita poder extreure informació.

10. Pots diagnosticar les patologies que puguin tenir els infants a través dels seus dibuixos?

Sovint els infants venen a la consulta quan ja estan diagnosticats, però a vegades no, només venen amb la hipòtesi sobre què els pot passar. Els dibuixos em serveixen com un complement per poder diagnosticar a infants, però no m'agrada utilitzar el verb "diagnosticar", perquè no poso una etiqueta a ningú. Aquest "diagnòstic" em serveix de guia per després poder treballar amb ell.

11. Creus que és important que el professorat estigui format en aquesta matèria?

Considero que és important i necessari que els docents estiguin formats per poder detectar necessitats a través dels dibuixos del seu alumnat, o si més no que disposin d'alguna guia d'interpretació que els ajudi.

També penso que el rol de mestra és molt ric per poder observar els infants en grup, com es relacionen entre ells... Perquè l'observació també dona molta informació a nivell individual. Alhora, el fet d'investigar i fer preguntes als infants també és útil per poder saber què els passa. Pel que fa als infants que no tenen la parla molt desenvolupada, és necessari que a través dels seus dibuixos també els podem ajudar a posar paraules a allò que han volgut representar.

- **Entrevista 2 (Psicòloga)**

1. Nom i cognom

Rosanna Pallí Vert

2. On treballes?

Actualment, estic en un gabinet que treballa amb infants, adolescents i adults a Sant Feliu, en el Centre Alzina.

3. Quina és la teva titulació acadèmica?

Tinc la llicenciatura en psicologia.

4. Quants anys d'experiència professional tens?

Fa uns 20 anys aproximadament

5. Has treballat amb infants? Quina és la franja d'edat?

Fa uns set anys que estic treballant amb infants, ja que fins aleshores només havia treballat amb adults. Estic amb nens de totes les franges d'edat, però normalment, els més petits acostumen a tenir quatre anys.

6. Quins son els principals motius pels quals els infants acudeixen a la teva consulta?

Sobretot acudeixen infants que no toleren la frustració, que tenen gelosia dels seus germans, o que tenen algun tret TEA.

7. Quines tècniques fas servir per extreure informació de l'infant? Utilitzes els tests projectius gràfics?

Treballo amb els tests gràfics. Els que més utilitzo és el HTP (casa, arbre, persona), el de la família, i el dibuix d'un animal. En el test de la família també sovint els faig dibuixar una família d'animals, perquè pels nens petits els és més fàcil.

També quan els infants son més grans els faig fer aquests dibuixos acompanyats d'una història. Ells l'han d'escriure, però si encara no saben, faig que me l'expliquin i jo l'escric. A vegades també si els infants es bloquegen i no son capaços d'escriure la història en aquell moment, els faig preguntes, com per exemple: quin temps faria en aquest dibuix? Li ha fet mal algú en aquest arbre? Com se sent l'arbre, on viu? Hi ha una sèrie de preguntes que es poden fer sobre cada dibuix en concret.

Amb els més petits a vegades també els faig dibuixar un sol, i els hi pregunto: si el sol fos una persona qui seria? Moltes vegades em responen la mama, el papa, però també hi ha casos que diuen que és l'avi, un amic... i tot això em dona informació sobre l'infant.

8. Has fet algun curs d'especialització sobre aquest tema?

Sí, m'he format en els tests gràfics fent cursos i màsters sobre aquest tema.

9. Quin és el procediment que segueixes quan treballes amb el dibuix?

La primera sessió la dedico a parlar amb els infants. Normalment, venen espantats perquè no saben on van, per tant, en aquesta sessió ens coneixem, em sento amb ells a terra, els ensenyo les joguines que hi ha a l'aula, els pregunto coses de la seva vida... Intento que agafin confiança i es sentin bé. Si un infant té molta por o vergonya el deixo jugar amb el que vulgui i jo faig una observació del seu joc. Les sessions normalment duren uns 45 minuts.

Abans de rebre a l'infant és molt important l'entrevista amb els progenitors, ja que són els que em diuen què els preocupa del seu fill. També els pregunto com va anar l'embaràs, si va ser un fill desitjat o no, si té més germans, si va haver-hi problemes a l'hora del part, si va prendre pit o no... Tota la informació que jo extrec de la primera visita amb els progenitors és molt important abans de veure l'infant perquè veus moltes coses: com són els pares, quin dels dos parla més, si hi ha un que parla i l'altre el trepitja, si estan d'acord o no... i a partir del tarannà dels pares ja t'imagines una miqueta com serà l'infant. Alhora els explico què faig a la consulta, com treballo amb els infants, quant duraran les visites... Normalment, dedico 4 o 5 sessions per fer una primera exploració amb l'infant i després torno a cridar als pares per fer-los el retó del que jo penso que li passa al nen i el que s'ha de fer, si necessita teràpia o no. Aquesta entrevista pot durar una hora i mitja.

Quan son tan petits s'ha de fer una feina amb els pares. El que li passa a l'infant és perquè alguna cosa està passant a casa i no s'està gestionant perquè aquest infant creixi sa. Llavors, jo això ho detecto en la primera entrevista i en la devolució també. És llavors quan veig quantes visites necessitarà l'infant i els progenitors per anar veient com van funcionant les coses, quines dificultats tenen... Perquè si tu treballes 45 minuts amb l'infant un dia a la setmana, però després a casa no es gestionen les coses de la millor manera, llavors costa molt més que es produeixin canvis. A part de la família, també faig una entrevista amb els mestres dels infants perquè m'expliquin què fan a l'escola, com es relacionen, etc.

En la segona sessió els infants ja acostumen a entrar més contents i normalment els faig fer els dibuixos i si tenen temps també juguen una estona.

Un llibre que faig servir molt per a interpretar-los és *Los test gráficos en el diagnóstico* de Teresa Pont Amenós. Aquest llibre em serveix normalment de guia. Amb el temps, també m'he fet com una plantilla, a partir de tots els cursos que he fet. També l'experiència em permet poder veure de seguida trets sobre l'infant.

La tercera sessió la dedico a què juguin, però aquí ja intento introduir-me una miqueta en el joc. Així veig si em deixa participar i la reacció del nen quan entro en el seu joc. Cap a la quarta o cinquena sessió, si tot ha anat bé, ja és la devolució als pares. La teràpia començaria un cop feta la devolució, si és necessària.

10. Pots diagnosticar les patologies que puguin tenir els infants a través dels seus dibuixos?

Els infants que acudeixen a la consulta a vegades estan diagnosticats i altres no. Però sovint quan son tan petits no estan diagnosticats. Els pares venen perquè jo els hi digui un diagnòstic.

Personalment, penso que el diagnòstic és una etiqueta i amb els nens tan petits intento no fer un diagnòstic típic del DSM-5, sinó que tiro més cap a la gestió d'emocions. Actualment, passa que als pares els costa molt posar límits, perquè es pensen que si posen límits son autoritaris, i és molt diferent. Els nens necessiten que se'ls hi posin límits perquè si no estan perduts, tenen por, no saben gestionar res... i tot això és el treball que faig amb els pares.

Jo em baso en la línia psicodinàmica. Els tests gràfics no és una cosa científica, aleshores jo veig el dibuix, però després també em baso en l'infant, en la meva observació. Perquè a partir d'un dibuix jo no puc fer un diagnòstic. Sí que m'hi puc acostar en algunes coses, però també he de fer l'observació i l'entrevista amb els pares.

Com no és científic no tothom els fa servir, els utilitzen més els de la línia psicodinàmica, la psicoanalista... la resta de línies no els utilitzen tant. Jo em vaig formar en aquests tests perquè dintre de la meua línia, la psicodinàmica, és una eina de valoració que trobo bastant fiable.

11. Creus que és important que el professorat estigui format en aquesta matèria?

Els mestres no estan formats per fer diagnòstics, però sí que detecten moltes vegades problemes. També n'hi ha que estan formats en la interpretació del dibuix, però més aviat en el dibuix de la figura humana, perquè els mestres sovint la fan dibuixar per veure la maduració i l'evolució dels infants.

Crec que no estaria malament que es formessin, però igualment també poden detectar moltes problemàtiques a partir de les reaccions del nen, a partir de l'observació.

- **Entrevista 3 (Psicopedagoga)**

1. Nom i cognom

Maria de Montserrat Oliveras Ballús

2. On treballes?

Actualment, estic treballant al Centre Tecnopedagògic Binomi, però durant molts anys també he sigut mestra.

3. Quina és la teva titulació acadèmica?

Vaig fer un doble grau de psicologia i ciències de l'educació.

4. Quants anys d'experiència professional tens?

Aproximadament uns 30 anys.

5. Has treballat amb infants? Quina és la franja d'edat?

Sí, he treballat com a mestra i psicopedagoga amb infants i adolescents, de 0 a 18 anys. També he treballat amb adults, fent formacions a mestres.

6. Com va sorgir el teu interès pels dibuixos infantils?

Estimant l'alumne. El dibuix és l'expressió lliure del seu món interior, del seu pensament. Aquest pensament visual el tenim tots de manera innata i, per tant, el dibuix és una manera de compartir el que sent, el que pensa i el que viu l'infant.

7. T'has format en aquest àmbit a partir del teu interès sobre la temàtica?

Sí. Qualsevol cosa que l'infant fa servir per expressar el que pensa, el que sent i el que sap, tu com a mestra has de formar-te contínuament per poder valorar, avaluar i poder fer una orientació diagnòstica.

8. Utilitzes els tests projectius gràfics per fer diagnòstics?

Sí, quan considero que és necessari. Però el dibuix i la seva anàlisi a través dels tests no només t'han de donar informació per avaluar el diagnòstic d'un alumne, sinó que han de ser un complement més.

9. Quina informació pots extreure a partir dels dibuixos?

D'un dibuix pots extreure moltíssimes coses. Hi ha estudis en l'àmbit de la psicologia i la pedagogia que et permeten diagnosticar a través del dibuix amb protocols projectius com el

HTP (casa, arbre, persona), el T2F (les dues figures humanes), el dibuix lliure, entre altres. Però l'infant en cap moment s'ha de sentir avaluat.

Tu com a mestra no has de pensar que el teu alumne forma part d'un experiment, sinó que ell et parla amb el dibuix i amb tot el que sap i pot, perquè tu l'acompanyis, l'ajudis i el formis. Llavors com a mestra has d'estar formada per poder interpretar aquells senyals que et dona l'alumne.

Per exemple, jo una vegada a 15 tenia un infant que tot ho dibuixava amb color negre i el seu grafisme era poc definit. Jo veia que la seva motricitat no s'anava desenvolupant a mesura que era necessària i vaig fer una orientació diagnòstica a la família de l'infant suggerint-los que visités el pediatre per fer-li una revisió de la vista i de l'oïda. Davant aquesta orientació, la família va acudir als diferents metges i resulta que van detectar en l'infant un 60% d'impossibilitat de l'oïda. D'aquesta manera, el dibuix va ser el que a mi em va donar el senyal. L'infant en el fons estava patint perquè no sentia i, per tant, el món s'allunyava d'ell, però no ho deia i ningú ho sabia. La seva manera de mostrar aquest patiment era agafant el color negre. Per això també és important tenir coneixements dels colors. Jo he tingut el privilegi de seguir tot el procés d'infants a través del dibuix i és molt curiós com el primer color que agafa un infant a la llar d'infants t'informa de trets de la seva personalitat.

10. Quin és el procediment que segueixes quan treballes amb el dibuix?

En el centre Tecnopedagògic on treballo actualment tinc una consulta on faig diagnòstics tant a infants com a adults. Jo parteixo molt de la personalització amb tot el que faig des de qualsevol àmbit. Quan començo a fer un protocol, penso en la persona que tinc davant i en les seves necessitats.

També sempre parteixo del dibuix lliure. Primer és la llibertat de l'infant perquè pugui manifestar què sent, com ho viu, com ho pensa... Després si convé també aplico altres tests projectius. Per exemple, si estic fent una valoració concreta on m'interessa avaluar el grau de maduració de l'alumne, doncs sí que faig servir els tests de temàtica concreta com el T2F o HTP. Quan han de dibuixar una cosa concreta sempre els ho proposo convidant-los perquè ho facin, per exemple: "perquè avui no em dibuixes una casa?" Perquè també s'ha de crear una atmosfera de tranquil·litat i de confiança. Si ens posem en el paper d'examinadors i li diem "dibuixa'm una casa", la persona no se sentiria còmoda i dibuixaria la casa amb incomoditat, se sentiria jutjat i observat. En canvi, a través del joc o d'un conte oral, per tal que no tingui cap referència, és més fàcil convidar a l'infant perquè dibuixi allò que li vols demanar. Després, un

cop realitzat, faig preguntes a l'infant sobre el dibuix i faig servir unes guies que m'ajuden a fer la interpretació.

Quan era mestra d'educació infantil també ho feia tot molt personalitzat. Quan estava a l'aula amb un grup reduït d'alumnes donava llibertat d'expressió, podien dibuixar, fer construccions... Perquè si es dona aquesta llibertat d'expressió, el dibuix que fa l'infant serveix per entendre millor el que vol expressar mitjançant la seva obra. És necessari observar i valorar cada moment i situació. Es tracta d'una observació que necessita un temps i que no es pot fer una orientació diagnòstica a la primera.

11. Creus que és important que el professorat estigui format en aquesta matèria?

Considero que un mestre/a, com a responsable de l'infant, com més coneixements tingui per entendre, valorar, avaluar, i poder reconduir-lo cap a un altre professional, en cas que sigui necessari, millor. El que es fa a educació infantil queda impregnat en la resta de la vida de les persones, per tant, els mestres s'han de fer valdre, donant un acompanyament de qualitat estant el màxim formats possibles. A més, els i les mestres d'educació infantil tenen una gran responsabilitat a les mans, ja que poden evitar futuribles no desitjats amb la informació que recullen del seu alumnat, i el dibuix dóna la possibilitat de comprendre'l i ajudar-lo.

(Tornar al text)

Annex 2: Dibuxos sobre la temàtica de la família

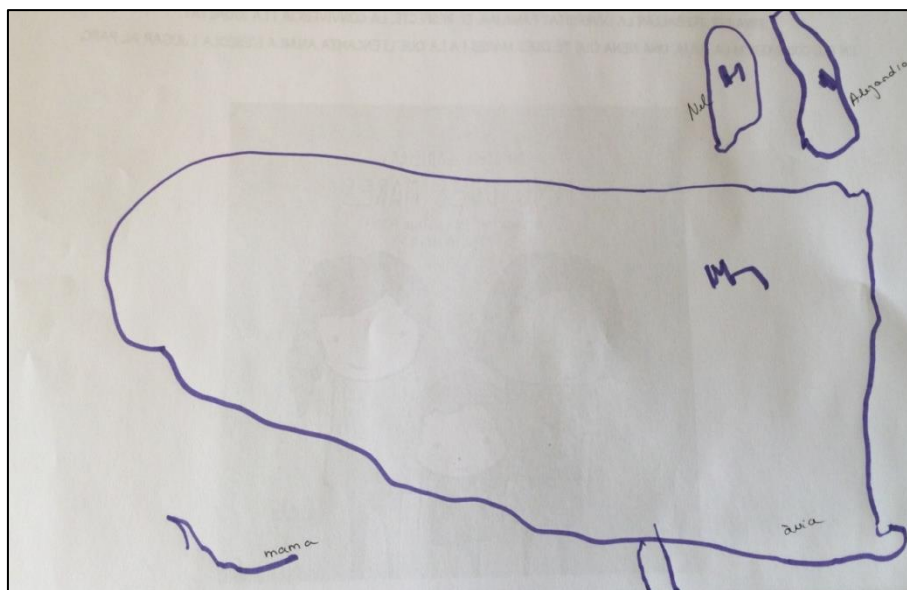

Figura 11. Dibux subjecte 1

Figura 12. Dibux subjecte 2

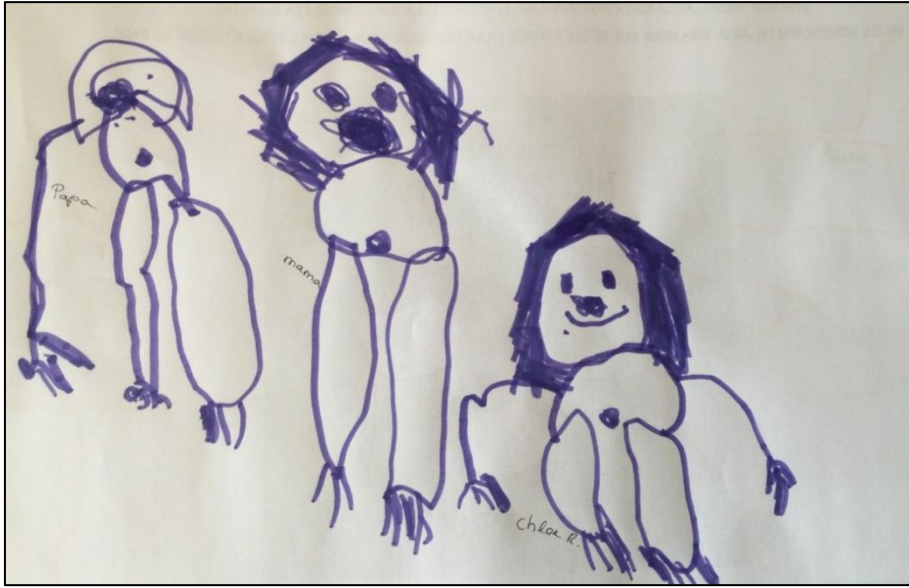

Figura 13. Dibuix subjecte 3

Figura 14. Dibuix subjecte 4

(Tornar al text)

Annex 3: Observació de personatges i informació de la situació familiar

Subjecte	Ordre d'aparició dels personatges	Situació familiar
1	<ol style="list-style-type: none">1. Àvia2. Mare3. Infant4. Cosí	Viu amb la seva mare. La seva àvia el porta a l'escola i el ve a buscar cada dia.
2	<ol style="list-style-type: none">1. Mare2. Pare3. Infant4. Amiga	Viu amb la seva mare i el seu pare. La seva mare és qui el porta a l'escola i el ve a buscar cada dia.
3	<ol style="list-style-type: none">1. Mare2. Infant3. Pare	Viu amb la seva mare i el seu pare. La seva mare és qui el porta a l'escola i el ve a buscar cada dia.
4	<ol style="list-style-type: none">1. Mare2. Infant3. Mascota4. Germà5. Pare	Viu amb la seva mare, el seu pare i el seu germà més gran. La seva mare és qui normalment el porta a l'escola i el ve a buscar.

([Tornar al text](#))